

Mer utbildning sänker inte nödvändigtvis tröskeln till arbetsmarknaden

Två frågor står i fokus för analysen för SNS Valfärdsråd 2006:

- 1) Hur ser mönstret för inträde på arbetsmarknaden ut för olika grupper av ungdomar och nyanlända invandrare och vad har hänt sedan mitten av 1980-talet?
- 2) Var finns ”de första jobben” och hur kommer de som ska in på arbetsmarknaden i kontakt med dem?

De fyra forskare som ingår i Valfärdsrådet 2006, Olof Åslund (rådets ordförande), Robert Erikson, Oskar Nordström Skans och Anna Sjögren, försöker att besvara dessa båda frågor genom en omfattande studie på fyra datamängder (registerdata, baserade på delar av IFAU-databasen) från perioden 1985–2003. Dessa data gör det möjligt att (i) under perioden 1985–2003 följa ett urval¹ av individer, födda 1967–83, från föräldrahemmet genom skola och högskola tills att de eventuellt får fast förankring på arbetsmarknaden, (ii) under perioden 1985–2003 följa samtliga individer som invandrat 1985–2001, och som då varit i åldrarna 18–45 år, från tidpunkten för invandring tills att de eventuellt får fast förankring på arbetsmarknaden.

Boken inleds med en pedagogiskt skriven redogörelse över faktorer som är av betydelse för individers humankapitalinvesteringar och sökprocesser för att hitta arbete. Fokus är på dem som ännu inte skaffat sig en förankring på arbetsmarknaden. Denna betraktelse rymmer

också en diskussion om varför matchning av utbud och efterfrågan kan vara komplicerad just för ungdomar och invandrare, samt vilken betydelse en tidigare- eller senarelagd inträdestidpunkt för en individ kan ha för hennes eller hans framtida arbetsmarknadssituation. Redan här hade det varit på sin plats (det görs senare) att fördjupa diskussionen om att klassbakgrund gör ungdomars framtidsutsikter mer eller mindre känsliga för de negativa effekterna av ett senarelagt arbetsmarknadsinträde. Det är skillnad på om det senarelagda inträdet beror på studier (hemma eller utomlands) och långresor eller på att man inte får något arbete hemma.² Redan här hade det också varit på plats att inkludera en utförligare diskussion om de samhällsekonomiska effekterna av tidigare- eller senarelagda inträdestidpunkter och inte vänta med denna till det avslutande kapitlet. Eftersom en stor del av tiden före det första jobbet, exempelvis tid i utbildning, till stor del finansieras med skattemedel och intäkterna från förvärvsarbete skapar skatteintäkter ”blir vi alla, genom välfärdsstaten, intressenter i varandras beslut” som författarna så förtjänstfullt skriver i det sista kapitlet.

Sedan presenteras, likaledes mycket pedagogiskt, vilka urvalsförfaranden och metoder som används i undersökningen samt en grundlig diskussion om varför man valt följande som huvudsaklig definition av arbetsmarknadsinträde: När en person för första gången (sedan födelsen, avslutad utbildning eller senaste invandringsår) uppnår 50 procent av medianinkomsten för 45-åringar.³ Medianinkomsten är högst kring denna ålder. Den valda definitionen motsvarar, så gott som konstant över observationsperioden, 6–7 månadslöner för en

BOKANMÄLAN

Olof Åslund, Robert Erikson, Oskar Nordström Skans och Anna Sjögren: *Fritt inträde? Ungdomars och invandrades väg till det första arbetet. Valfärdsrådets rapport 2006*, SNS Förlag, 2006, 164 sidor, ISBN 978-91-85355-70-9.

¹ När det gäller ungdomar som är födda utomlands eller har föräldrar som båda är födda utomlands ingår hela populationen i datamängden.

² En referens jag saknar i rapporten är SOU 2003:92, *Unga utanför*.

heltidsanställd städare, vilket Valfärdsrådet tolkar som att detta inkomstmått fångar något som är oberoende av observationstidpunkt.

Valfärdsrådets huvudslutsats vad gäller ungdomar är – inte helt oväntat – att det viktigaste skälet till det senarelagda inträdet är att dagens unga utbildar sig längre än vad de som föddes i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet gjorde. Kvinnor studerar längre än män och det är det viktigaste skälet till kvinnors något senare inträdesålder. Inte fullt lika väntad är däremot slutsatsen att det inte finns stöd för hypotesen att strukturomvandlingen under den senaste 15-årsperioden skulle ha missgynnat de unga.

Valfärdsrådet för vidare intressanta resonemang kring effekter av den omfattande utbildningsexpansionen. De ökade övergångarna till gymnasieskolan och den förlängda tiden i gymnasiet är en effekt av tydliga politiska målsättningar. Men andelen som inte gått ut gymnasieskolan vid 20 års ålder, alltså de som slutat direkt efter grundskolan eller hoppat av gymnasiet, har ökat och uppgår under senare år till ca en femtedel av varje årskull. Eftersom de ökade övergångarna till gymnasieskolan inte resulterat i att fler avslutar dessa studier krävs att värdet av en oavslutad (i individens egna ögon misslyckad?) gymnasieutbildning är större än värdet av en snabbare övergång till arbete direkt efter grundskolan för att politiken ska bedömas som lyckosam. Är det så? Troligen inte.

Det finns förvisso en fara med att skolsystemet tidigt delar upp ungdomar i olika fåror där möjligheterna till fortsatta studier blir begränsade (tidig stratifiering). Ju tidigare denna uppdelning

görs, desto mindre kunskap har man om en persons studiekapacitet och framtida intressen. Dessutom missgynnas barn och ungdomar från arbetarklassen av en tidig stratifiering. Men en sen stratifiering riskerar att göra den sammanhållna utbildningen som erbjuds för svår eller alltför ointressant, i alla fall ”just nu”, för vissa grupper. Det blir därför mycket viktigt att erbjuda möjligheter för en individ att lite senare i livet ändra väg, t ex via möjligheter till vuxenutbildning.

Expansionen av högskoleutbildning har inte inneburit att övergångarna från yrkesinriktade gymnasieutbildningar till högskoleutbildningar ökat nämnvärt. I stort sett kommer hela denna ökning av högskolestudenter från de teoretiska gymnasieutbildningarna. Det tar längre tid för dem som lämnar de teoretiska linjerna att komma in på arbetsmarknaden än det gör för dem som lämnat de yrkesinriktade gymnasieutbildningarna.

Sannolikt har expansionen av den högre utbildningen påverkat den genomsnittliga konkurrenskraften på arbetsmarknaden hos den grupp som gått på teoretiskt gymnasium men som inte studerar vidare på högskola. Den grupp från teoretiskt gymnasium som numera går till högre utbildning, men som tidigare inte gjorde det, tillhör dem som tidigare hade de högsta betygen bland dem som inte läste vidare. Men vi kan se att denna grupp har sämre betyg än den grupp som läste vidare redan före högskoleexpansionen. Detta innebär att den grupp som går direkt från teoretiskt gymnasium till arbetsmarknaden, utan att läsa vidare, har sämre betyg i genomsnitt än före utbildningsexpansionen.

³ Detta kan jämföras med SCBs statistik över en födelsekohorts inträde respektive etablering på arbetsmarknaden. Som inträdestidpunkt räknas det första år då 50 procent av gruppen är sysselsatt enligt den officiella definitionen på sysselsättning: En individ räknas som sysselsatt om hon eller han förvärvsarbetade minst en timme under referensveckan alternativt var tillfälligt frånvarande från arbetet på grund av exempelvis semester eller sjukdom. Som etableringsår räknas det första år då 75 procent av kohorten är sysselsatt enligt ovanstående definition.

Författarna resonerar att detta kan påverka chanserna på arbetsmarknaden på två sätt: 1) Den grupp som nu går direkt från teoretiskt gymnasium till arbetsmarknaden kan ha svårare att få jobb eftersom de lägre genomsnittsbetygen reflekterar sämre kvalifikationer. 2) Den ändrade sammansättningen av gruppen med teoretiskt gymnasium som läser vidare respektive inte läser vidare kan förändra signalvärdet av olika utbildningar. Om en stor andel från teoretiskt gymnasium går direkt ut på arbetsmarknaden kan arbetsgivare uppfatta detta som normalt. Om däremot den stora majoriteten läser vidare kan den minoritet som inte gör det uppfattas brista i ambition eller andra egenskaper som arbetsgivare vill att de anställda ska ha.

Småföretagen utmärker sig inte som inkörsportar till arbetsmarknaden för ungdomar, enligt rapporten, och författarna är inte förvånade. Att anställa personer utan erfarenhet och referenser innebär ofta ett större risktagande än att anställa personer med erfarenhet. Små företag har inte personalavdelningar som kan sälla fram sökande och kostnaden för en misslyckad rekrytering är ofta större för små företag än för stora, t ex för att möjligheterna till omplaceringar är mindre.

Författarna gör den intressanta reflektionen att detta kan man policymässigt tolka på två vitt skilda sätt. Å ena sidan kan man hävda att det är angeläget att politik ska minska småföretagens risker och kostnader vid nyanställningar av nyinträdande. Å andra sidan kan man hävda att det är bättre att ställa hoppet till – och därmed inrikta politiken på – de större arbetsgivarna som redan nu på ett bättre sätt kan hantera riskerna för att anställa oprövade personer.

Vad gäller invandras arbetsmarknadsinträde konstaterar författarna i rapporten, i likhet med resultaten i andra studier, att det inhemska ar-

betsmarknadsläget har betydelse för invandrarnas såväl kort- som långsiktiga framgång på arbetsmarknaden. De grupper som kommit in på arbetsmarknaden i goda tider har högre inkomster under åtminstone en tioårsperiod. Etableringen är också mycket känslig för konjunktursvängningar. Om konjunkturen vänder ned avstannar etableringsprocessen för att sedan sakta fortsätta när arbetsmarknaden börjar återhämta sig. Det verkar dock inte finnas stöd för hypotesen att strukturomvandlingen sedan mitten av 1980-talet skulle ha missgynnade invandrare.

Förändringar i det inhemska arbetsmarknadsläget rubbar inte förhållandet att de infödda i genomsnitt har den starkaste ställningen på arbetsmarknaden, därefter följda av personer från de nordiska länderna, övriga västeuropeiska länder och Nordamerika. Sedan kommer östeuropéer, följda av sydamerikaner. Grupper med stora problem kommer från Afrika och Mellanöstern, såsom somalier och irakier. Skillnaderna i arbetsmarknadsetablering mellan dessa grupper kan inte förklaras fullt ut av faktorer som utbildning och kunskaper i svenska.

Stabiliteten i arbetsmarknadsanknytningen för de nyinträdande invandrarna, mätt som att man ska ha haft minst en lika hög inkomst i två år efter att man uppnått 50 procent av medianinkomsten för 45-åringar den första gången, följer också i stort ovanstående mönster. Tre av fyra individer från exempelvis Finland, Tyskland och f d Jugoslavien uppfyller kriteriet även efter två år, medan detta bara är fallet för varannan person från exempelvis Iran och Turkiet.

Det finns en stor variation i hur de kommunala introduktionsprogrammen fungerar, se exempelvis olika årgångar av *Rapport Integration* från Integrationsverket, men knappast några regelrätta utvärderingar. Arbetsmarknadspolitiken

för invandrare består till stor del av en mängd lokala projekt med finansiering från kommuner, länsarbetsnämnder, länsstyrelser och Europeiska socialfonden och även här lyser de regelrätta utvärderingarna med sin frånvaro. Detta är ett stort problem. Hur vet vi att vi gör rätt saker? Författarna frågar sig om det är så att vissa insatser snarare fördröjer än underlättar inträdet på arbetsmarknaden.

Sannolikt är en viss del av den utbildning som inriktas mot invandrare felaktigt använd i betydelsen att den snarare fördröjer än underlättar inträdet. Författarna citerar en undersökning (från *Rapport Integration 2005*) om utlandsfödda som hösten 1997 deltog i en utbildning på grundskolenivå. 20–25 procent av de inskrivna utlandsfödda hade eftergymnasial utbildning och nära hälften av dessa högt utbildade personer tillbringade mer än fem terminer i en utbildning på svensk grundskolenivå.

En slutsats författarna drar är att existensen av "etniska nätverk" gör att invandrare med liknande bakgrund arbetar tillsammans och att dessa kontakter många gånger ger det första jobbet för nyanlända. Begreppet etniskt nätverk är inte stringent definierat i rapporten. Författarna skriver att "invandrades nätverk trots detta [avsaknaden av etniskt homogena enklaver i Sverige] följer etniska linjer *genom att människor helt enkelt har fler kontakter bland dem med samma bakgrund som de själva*" (s 123–124, min kursivering) och "[d]essutom verkar etniska nätverk ha betydelse för hur invandrare och ungdomar med utländsk bakgrund finner sitt första jobb: *det är vanligt att börja jobba på arbetsplatser med en stor andel anställda med samma härkomst*" (s 130, min kursivering). Så kan det förvisso vara, men då har även infödda svenskar med infödda föräldrar sina etniska nätverk som innebär att man först och främst väljer bland de sina. Såsom begreppet används i rapporten

är etniska nätverk någonting som bara invandrare och ungdomar med utländsk bakgrund har. Men även majoritetsbefolkningen i ett land, "normen" om man så vill, har en etnisk bakgrund.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att rapporten från SNS Valfärdsråd är av intresse för varje person som är intresserad av ungdomars och invandrades möjligheter och svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Möjligheten för ungdomar att utbilda sig till ett stadigt arbete som man passar för problematiseras på ett mycket förtjänstfullt sätt.

Men man kommer bara så långt med registerdata. I jämförelse med exempelvis intervjuundersökningar är en nackdel att "informationen blir något trubbig" såsom författarna själva skriver (s 35). Och när jag läst denna rapport har jag inte blivit så mycket klokare vad det är som kan förklara att personer med utländsk bakgrund i snitt klarar sig sämre på den svenska arbetsmarknaden, trots att de har liknande utbildning och t o m lika betyg i svenska som infödda med infödda föräldrar. I sammanfattningen skriver författarna att "[v]i vet också att många invandrare använder sig av 'etniska' kontakter i sina försök att hitta arbete" (s 149). Min bedömning är att många arbetsgivare gör detsamma i sin rekrytering av arbetskraft och då är de "etniska" kontakterna inte mörkhyade, inte svarthåriga och inte brunögda. Och fackföreningar gör långt ifrån tillräckligt för att motverka detta.

Anna Thoursie

Fil dr i nationalekonomi, chef för tanke-smedjan Agora

REFERENSER

Rapport Integration, olika årgångar, Integrationsverket, Norrköping.
SOU 2003:92, *Unga utanför*, Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Stockholm.